

עיונים לפרשת ויהי עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

לא יסור שבט מיהודה

הרב לירן עוקשי

הרמב"ם מתאר כחלק מהניצחון על היוונים את העובדה שבני חשמונאי העמידו מלך מן הכהנים. הרמב"ם לא רואה בכך שום פסול, ואף מציינ שאנו שמחים על כך שמלכות זו, שלא הייתה משבט יהודה, שלטה יתר ממאתיים שנה.

דבריו אלה של הרמב"ם לא רק שעומדים בניגוד לדברי הרמב"ן, אלא גם בניגוד לדעתו בעצמו! הרמב"ם כתב **בספר המצוות**³ שיש איסור למנות מלך משבט אחר, ואלו דבריו:

והמצוה השס"ב היא שהזהירונו שלא למנות מלך עלינו איש שלא יהיה מזרע ישראל אף על פי שהיה גר צדק. [...] אמנם המלכות לבד כבר ידעת מכתובי ספרי הנבואה שזכה בה דוד. ובביאור אמרו (קהלת רבה רפ"ז) כתר מלכות זכה בו דוד. וכן זרעו אח"כ ריו עד סוף כל הדורות. אין מלך למי שיאמין תורת משה רבינו ע"ה אדון כל הנביאים אלא מזרע דוד ומזרע שלמה לבד. **וכל מי שהוא מזולת זה הזרע הנכבד לענין מלכות - נכרי קרינן ביה** כמו שכל מי שהוא מזולת זרע אהרן לענין עבודה זר קרינן ביה.

הרמב"ם מחדש שאסור למנות איש נוכרי למלך על ישראל. איש נוכרי הוא לא רק גוי או גר שנתגייר, אלא אפילו יהודי שאינו מצאצאי דוד! אם כן, איך רואה הרמב"ם באופן חיובי את מלכות החשמונאים?!

כדי לבאר זאת, נלמד הלכה נוספת בדברי הרמב"ם. ישנה אפ"כ שרות שכן יהיה מלך שלא משבט יהודה. וכך פוסק **הרמב"ם**⁴:

נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל, והיה אותו המלך הולך בדרך התורה והמצוה ונלחם מלחמות ה', הרי זה מלך וכל מצות המלכות נוהגות בו, אף על פי שעיקר המלכות לדוד ויהיה מבניו מלך, שהרי אחיה השילוני העמיד ירבעם [...]

הרמב"ם סובר שייתכן שיהיה מלך משאר השבטים, וזאת כאשר נביא ממנה אותו. עיקר המלכות נשארת לדוד, אך אם נביא מוצא לנכון למנות דווקא מישהו שלא מבית דוד, כמו שאחיה מינה את ירבעם, אז יש לו דיני מלוכה. אפשר לומר שהרמב"ם סובר שלכן היו בני חשמונאי יכולים להיות מלכים. אך דברים אלו קשים, מכיוון שכבר פסקה הנבואה באותה העת, והרי לא נביא מינה את החשמונאים למלכים!

אחת הברכות הבולטות של יעקב לבניו היא ברכתו ליהודה. יעקב מברך את יהודה, שבט המלוכה, בברכת "לא יסור שבט מיהודה ומחקה מבין רגליו"¹. מהי משמעות הפסוק "לא יסור שבט מיהודה"? אפשר להבין בפשטות שבט יהודה ישלוח יומ" לוך על ישראל תמיד, לאורך כל ההיסטוריה. אך **הרמב"ן** דוחה הבנה זו, כיוון שענינו הרואה שתקופות רבות היה עם ישראל בגלות ולא היה לו מלך. לכן אומר הרמב"ן שכוונת הפסוק היא שכאשר תהיה מלוכה בישראל, אסור שיהיה מלך משבט אחר, אלא רק מיהודה. מי מהשבטים אשר ייקח את רסן המלכות לידי ו לא ייתן אותו לצאצאי יהודה – יעבור על איסור זה של יעקב אבינו. מסיים הרמב"ן בחידוש מרעיש:

"זה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל, ואף על פי כן נענשו עונש גדול, כי ארבעת בני חשמונאי הזקן החסידים המוד לכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב. והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל [...] שנכרתו כלם בעון הזה. [...] כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד, והסירו השבט והמחוקק לגמרי".

הג החנוכה, שאותו ציינו לפני שבועות מספר, מתאר את ניצ" חונם של החשמונאים ואת הקמת מלכות חשמונאי. הרמב"ן מחדש שייסודה של מלכות זו היה בחטא! בני חשמונאי, כהנים משבט לוי, היו צריכים למסור את המלוכה לשבט יהודה, ולא לה" פוך למלכים בעצמם. ובגלל שעברו על דברי יעקב אבינו, מתו כל בני מתתיהו במיתות משונות, ולא נשאר זכר ממשפחתו כלל.

הרמב"ם, לעומת זאת, רואה אחרת את מלכותם של החשמונאים. בתחילת הלכות חנוכה² מספר הרמב"ם על נס חנוכה וכך כותב:

בבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הני" חו אותם לעסוק בתורה ובמצות [...], וצר להם לישראל מאד מפ" ניהם ולחצום לחץ גדול עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושי" עם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם והעמידו **מלך מן הכהנים** וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני.

3 ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה שסב

4 רמב"ם הלכות מלכים א, ח

1 בראשית מט, י

2 רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ג הלכה א

על כך עונה הראי"ה קוק⁵:

מלחמה היסודית של החשמונאים, שהיתה ביחוד נגד השמד ושעת הגזירה של היונים, להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך, על זה אין מה לשאול כלל, שהרי גם על מצוה קלה ירג ואל יעבור, ואיך לא תהיה רשות וגם חובה להתחזק במלחמה, כדי לבטל את כח השמד ולהעמיד את כללות הדת על תילה.

ועל המלחמות הבאות אחר כך, שגם המלכים הכשרים שבהם נלחמו, **אז הלא כבר היו מלכים מועמדים ע"פ הסכמת האומה.**

אמנם יש לדייק מלשון הרמב"ם בפ"א דמלכים הלכה ח', שכתב: "נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל, והיה אותו המלך הולך בדרך התורה והמצוה ונלחם מלחמות ה', הרי זה מלך, וכל מצות המלכות נוהגות בו", שדוקא על פי נביא הוא דהוי מלך, ולא על פי הסכמת האומה בלא נביא, ובזמן החשמונאים כבר פסקה הנ"בואה מכבר, וכן כתב בהלכה ג' שם: "אין מעמידין מלך בתחילה אלא על פי בית דין של שבעים זקנים ועל פי נביא, דמשמע דת"רוייהו בעינן בית דין של שבעים זקנים וגם נביא". אלא שמדבריו כאן בהלכה ג' היה אפשר לומר, **דלכתחילה היא המצוה בכך, אבל אם העמידו ישראל מלך בלא נביא גם כן הרי זה מלך לכל מצות המלכות.**

הרב קוק עונה שהצורך בנביא הוא רק לכתחילה, אך כאשר אין נביא – מלך שמונה בידי עם ישראל, הוא מלך לכל מצוות המל-

כות, ולכן החשמונאים עשו נכון כשלקחו את המלכות, כי הרי לא היה מישהו אחר במקומם.

אם כן, איך יסביר הרמב"ם את נבואת יעקב 'לא יסור שבט מיהודה'? **הרמב"ם** מתייחס לכך במקום אחר וכותב⁶:

"ראשי גליות שבבבל במקום מלך הן עומדים, ויש להן לרדות את ישראל בכל מקום ולדון עליהן בין רצו בין לא רצו שנאמר 'לא יסור שבט מיהודה' אלו ראשי גליות שבבבל".

הרמב"ם מבאר שהפסוק מדבר על ראשי הגלויות שבבבל. פסוק זה אינו אוסר על עם ישראל להעמיד מלך משבט אחר, שלא כפי שאומר הרמב"ן. הפסוק הזה מתאר שגם כאשר המלכות תתבטל ונהיה בגלות, יהיה כוח שלטוני לראשי הגולה כמו למלך. לכן מדגיש הפסוק את השבט, שהוא הכוח לרדות ולכפות בחזקה. גם כשנהיה בלא מלכות, השבט יישאר בידיהם של ראשי הגולה, שהיו מצאצאי יהודה. הפסוק מתמקד בכוח השלטוני שנשאר בידם, ולא באיסור למנות ראש גולה משבט אחר.